

institutione corporis mystici spiritualis, ut sic dicam. Qua institutione supposita, possunt optime applicari cum proportionem rationes divi Thomæ ad hanc legem divinam positivam. Quæ ulterius subdividi solet in veterem et novam, quam partitionem, in lib. 9 et 10, late sumus explicaturi.

18. *Quæ sit lex humana, et cur ita appellatur.*—Superest dicendum de lege positiva humana, quæ ita denominatur a proximo principio, unde manat. Non enim dicitur lex humana, quia hominibus imposita sit, nec quia in illis sit, ut in his qui per illam gubernandi sunt: quia licet hoc revera conveniat huic legi, non est proprium ejus, sed commune est omni legi, de qua tractamus, sive divina, sive naturalis sit: unde secundum illam denominationem distingueretur potius lex humana ab angelica, id est, a lege Angelis imposita, de qua non tractamus. Item non dicitur lex humana ex materia, quia videlicet, de rebus humanis et non divinis feratur: nam licet fortasse hæc denominatio cadere possit in legem, quam philosophi humanam nominarunt, revera non est ab eis intenta, nec est adæquata, quia lex humana latius patet, ut videbimus. Dicitur ergo humana lex, quia proxime ab hominibus inventa et posita est. Dico autem *proxime*, quia primordialiter omnis lex humana derivatur aliquo modo a lege æterna; juxta illud: *Per me reges regnant, et legem conditores justa decernunt*, Proverb. 8; et quoad vim obligandi manat a potestate Deo data, quia *non est potestas, nisi a Deo*, Roman. 13. Nihilominus tamen lex ipsa quæ humana dicitur actus est hominis, et ita ab illo proxime fertur, et inde humana vocatur. Sic dixit Plutarchus, in Commentar. in principe requiri doctrinam: *Justitia legis est finis; lex autem principis opus; Princeps vero Dei simulacrum administrantis universa*. Et Augustinus, lib. de vera Relig., cap. 31: *Conditor (inquit) legum temporalium, si vir bonus est et sapiens, legem æternam consulit, ut secundum ejus immutabiles regulas quid sit pro tempore jubendum vetandumque discernat*: et tract. 6, in Joan., dicit Deum per imperatores distribuisse humano generi jura humana. Est ergo lex humana opus hominis ab ejus potestate et prudentia proxime manens, et tanquam regula et mensura operationum subditis posita.

19. *Quæ sit necessitas legis humanæ.*—*Divus Thomas.*—Unde etiam facile constat quæ sit necessitas vel utilitas hujus legis. Ut enim notavit D. Thomas, quæst. 91, artic. 3, neces-

sitas manat ex eo, quod lex naturalis vel divina generalis est, et solum complectitur quædam principia morum per se nota, et ad summum extenditur ad ea quæ necessaria, et evidenti illatione ex illis principiis consequuntur; præter illa vero multa alia sunt necessaria in republica humana ad ejus rectam gubernationem et conservationem; ideo necessarium fuit ut per humanam rationem aliqua magis in particulari determinarentur circa ea, quæ per solam rationem naturalem definiri non possunt, et hoc fit per legem humanam, et ideo fuit valde necessaria. Unde Plato, lib. 9 de Legibus, non longe a fine: *Necesse est (inquit) leges hominibus ponere, ut secundum leges vivant: nam si absque his vixerint, nihil a feris atrocissimis discreparint*. Et simili modo dixit Aristoteles, libr. 1 Polit., cap. 2: *Ut perfectione suscepta, optimum omnium animalium est homo, ita si alienus fiat a lege et a judiciis, pessimum est omnium animalium*.

20. Et ex utroque licet amplius rationem explicare. Nam in hoc fundatur, quod homo est animal sociabile, natura sua postulans vitam civilem et communicationem cum aliis hominibus, et ideo necesse est ut recte vivat, non solum ut privata persona est, sed etiam ut est pars communitatis: quod ex legibus uniuscujusque communitatis maxime pendet. Deinde oportet ut unusquisque non tantum sibi, sed etiam aliis consulat, pacem et justitiam servando, quod sine convenientibus legibus fieri non potest. Item necesse est ut ea quæ ad commune bonum hominum, seu reipublicæ spectant, præcipue custodiantur et observentur: singuli autem homines et difficile cognoscunt id quod expedit ad commune bonum, et raro illud per se intendunt, et ideo necessariae fuerunt leges humanæ, quæ communi bono consulerent, ostendendo quid agendum sit propter tale bonum, et cogendo ut fiat. Unde Aristoteles, lib. 10, cap. 9: *Publicas (inquit) diligentias, atque curas per leges fieri constat, bonas autem per studiosos*. Propter quod ait Cyrillus, libr. 3 contra Julian., non longe ab initio: *Neque dubium est quin leges dirigant ad bonum, et a deterioribus recedere cogant, unde nemo qui mente præditus est redarguerit, vel leges, vel legislatores*. Fuerunt ergo leges positivæ, et utiles, et necessariae. Unde olim, quando leges inanimatæ conditæ non fuerant, principes erant quasi animatæ leges, quorum arbitrio populi regebantur, ut ex Justino refert divus Augustinus, l. 4 de Civitate, cap. 6.

21. *Ultima divisio legis in civilem et ecclesiasticam.*—*Quæ sit lex civilis.*—*Quæ item ecclesiastica.*—*Quæ sit necessitas condendi legem civilem et canonicam.*—Tandem vero hæc positiva lex in civilem et ecclesiasticam distinguitur, quam divisionem philosophi non agnoverunt, quia supernaturalem finem, et specialem potestatem ignorarunt: et ideo apud illos idem est lex humana quæ civilis, quam temporalem solet Augustinus appellare. Est enim illa quæ ad civitatis politicam gubernationem, et ad temporalia jura tuenda, et in pace, ac justitia rempublicam conservandam ordinatur: unde leges civiles circa hæc temporalia bona, seu corporalia versantur. Præter has autem christiana religio recognoscit leges ecclesiasticas, seu canonicas, quæ in sacris canonibus et decretis pontificum continentur, quas aliqui non humanas, sed divinas vocant, eo quod ab speciali potestate a Deo specialiter lata deriventur, et ad supernaturalem finem, et divinum cultum, ac salutem animarum potissime referantur. Re tamen vera humanæ sunt, ut bene docuit Joannes Andræas, quem refert et sequitur Panor. in cap. 1 de Jura calumn., num. 7, et sumitur aperte ex cap. *Non debet*, de Consanguin. et affin.; et ratio est, quia per voluntatem humanam proxime constituuntur, licet a civilibus differant in potestate a qua proxime manant, et in fine, et materia, ut postea videbimus: ratio autem, seu necessitas talium legum eadem cum proportionem fuit. Quia Deus (ut supponimus) specialem congregationem fidelium, quæ esset unum corpus, quod Ecclesiam nunc vocamus, instituit: et per legem a se latam non disposuit in particulari de omnibus, quæ ad spirituale regimen Ecclesiæ convenientia esse poterant, sed solum quædam substantialia fundamenta hujus spiritualis reipublicæ instituit: reliqua vero per suos ministros et Ecclesiæ pastores disponenda reliquit: tum ut suaviter et modo hominibus accommodato omnia ordinarentur, tum quia non poterant omnia in particulari, ita determinari, ut essent immutabilia. Hæc ergo determinatio fit per leges canonicas, et ideo tam fuerunt necessariae in spirituali republica Ecclesiæ, sicut civiles in temporali.

22. Ex his igitur satis constat varietas legum et necessitas, multiplexque divisio. Quibus addi solent aliæ quæ incertæ sunt, vel quasi materiales, et ideo circa illas immorari nunc non est necesse: nam suis locis melius attingentur. Hujusmodi est divisio legis in ostendentem et præcipientem, de qua dicemus

in libro sequenti, et fortasse necessaria non est. Item est alia generalis divisio legis in affirmativam et negativam, quia illa præcipit quod agendum est, hæc vetat et prohibet quod cavendum est: quæ duo præstant omnes leges numeratæ, quia solum differunt in materia præcepta, quæ est agere, vel non agere: et inde habent aliquam differentiam in modo obligandi, quam, cap. decimo tertio, commodius trademus. Addi denique possunt divisiones legis humanæ in pœnalem et non pœnalem, prohibentem tantum vel etiam irritantem, quæ voces satis notæ sunt: de rebus autem ipsis in sequentibus erunt speciales disputationes instituendæ. Denique in dictis divisionibus omissum videri potest jus gentium: sed quomodo illud ad prædicta revocetur, in libro sequente, cap. 8, explicabimus.

CAPUT IV.

QUI ACTUS SINT NECESSARI IN MENTE LEGISLATORIS AD LEGEM FERENDAM.

1. Quæ hactenus tractavimus solum pertinent ad definiendam quæstionem, an sit lex; ostendimus autem non solum esse, sed etiam necessariam esse, non unam tantum, sed varia genera, seu species illarum, quorum nomina et rationes eorum exposuimus, ut in discursu materiæ clare et expedite loqui possimus. Jam sequitur videndum quid sit lex, quod abstracte, et in communi explicabimus, et difficultates insurgentes ex particularibus legibus in propria loca remitemus; semperque loquemur more humano, et juxta nostrum concipiendi modum: erunt tamen locutiones applicandæ ad divinam legem seu mentem, remotis imperfectionibus. In hoc ergo et sequenti capite dicemus de genere, sub quo lex constituitur, postea differentiam inquiremus.

2. *Lex ad naturam intellectualem pertinet.*—Primum ergo supponimus legem esse aliquid pertinens ad naturam intellectualem, quatenus talis est, atque adeo ad mentem ejus: sub mente intellectum et voluntatem comprehendendo (ita enim nunc loquor). Hoc per se satis notum est, quia lex dicit moralem ordinem ad aliquid agendum: nulla autem natura est capax hujus ordinationis nisi intellectualis. Item proprie loquendo non reguntur legibus, nec sunt capaces talis gubernationis, nisi quæ intellectu et ratione utuntur: ergo multo magis requiritur mens in eo qui per leges debet gubernare. Est ergo lex aliquid ad mentem

pertinens : imo si in ordine ad naturalia vel irrationalia dicitur Deus per extensionem quamdam legem concipere, id solum est quatenus ea quæ intellectu carent, indigent superiori mente gubernante, ut opus naturæ sit opus intelligentiæ ; omnibus ergo modis lex ad mentem referenda est. Et hic fuit conceptus legis in omnibus sapientibus, etiam philosophis, ut ex Platone, Aristotele et Cicerone, in locis allegatis constat.

3. *Lex non in habitu, sed in actu posita est.* — Suppono secundo legem, proprie loquendo, præsertim quatenus est in legislatore in aliquo actu secundo, non in habitu, vel potestate positam esse. Patet, quia lex dicitur quæ habet vim proximam movendi et obligandi subditos : hæc autem non est in potentia, vel habitu, nisi radicaliter et remote : est ergo in aliquo actu. Item imperare, ordinare, et similia dicuntur actum ; illa autem fiunt per legem, vel formaliter, vel quasi active moraliter : consistit ergo lex in actu. Ut autem explicemus quisnam hic actus sit, oportet prius numerare omnes actus qui ad legem concurrere possunt, et eorum seriem seu ordinem describere : possunt enim hi actus esse, vel interiores, et elicit ab intellectu, vel voluntate, aut exteriores et imperati : et omnes necessarii sunt, ut lex tandem suum effectum consequatur.

4. *De subjecto in quo lex potest existere.* — Ad hoc autem explicandum adverto tertio, legem in triplici statu, vel subjecto posse considerari. Primo, in ipso legislatore, quomodo supra dicebamus legem esse conceptam in mente Dei ex æternitate. Secundo in subditis, quibus lex imponitur, quomodo dici solet lex naturæ indita in mentibus hominum. Tertio in aliquo alio signo, seu alia materia exteriori, ut in scripto, vel etiam in voce manifestante voluntatem superioris. De lege in duobus ultimis statibus considerata nulla potest esse difficultas : nam lex tertio modo spectata formaliter consistit in aliquo exteriori actu, quo legislator mentem suam manifestat, qualis est inter homines locutio, vel scriptura, quomodo dixit Aristoteles, 10 Ethicor., cap. 9, legem esse sermonem ab aliqua mente, seu prudentia profectum. Sic etiam Gabriel, in 3 dist. trigesima septima, definit legem esse signum principis voluntatem vel mentem sufficienter manifestans. Dixi autem hoc signum esse actionem vel actum, sub illo comprehendendo terminum ejus, quando et permanens est, et perfectam rationem signi continet : sic enim lex scripta lex dicitur, non solum quando

scribitur, sed quatenus est terminus scriptio- nis permanens, semperque mentem principis indicans. Et eadem proportione, si lex solo verbo tradatur, quamvis sensibile verbum transeat, quatenus vero manet in memoriis hominum, lex sufficienter durare dicitur : sic enim interdum lex non scripta per traditionem conservatur. Et eodem modo consuetudo potest aliquando obtinere vim legis, ut infra videbimus. Neque in hoc membro alia occurrit difficultas, præter illam quæ ad promulgationem legis spectat, de qua infra dicemus.

5. *Lex in subdito solum residet in actu mentis.* — Præterea de lege, prout esse potest in homine legi subjecto, certum est consistere in actu mentis, et per se solum requirere iudicium intellectus, et non actum voluntatis : hic enim necessarius est ad observationem seu executionem legis, non ad existentiam ejus. Nam lex prævenit voluntatem subditi, et illam obligat : actus vero intellectus necessarius est ut proponat et proxime applicet voluntati legem ipsam, et ideo necessario requirit iudicium rationis. Atque hoc modo lex naturalis communiter dicitur esse naturale iudicium rationis humanæ, scilicet, quatenus illa lex est in homine tanquam in eo qui illi subicitur. Atque hoc etiam modo dixit Damascenus, lib. 4 de Fide, cap. 3 : *Adveniens lex Dei, mentem nostram incendens eam ad se pertrahit, conscientiamque nostram vellicat, que et ipsa lex mentis nostræ dicitur.* Idemque proportionaliter est in legibus positivis : nam postquam latae sunt, per iudicium rationis unicuique applicantur, quatenus ex vi legis iudicatur necessarium quod per se non erat, et ita illud iudicium jam est quasi lex existens in ipso subdito. Hic vero occurrebat quæstio, an in his legibus positivis, aliquando requiratur ex parte subditorum actus voluntatis acceptantis legem : sed de hac re dicendum est circa leges humanas, quibus hoc proprium est. Nunc certum sit hoc non requiri ad rationem legis, ut sic, neque fortasse ad ullam legem, nisi ex defectu potestatis in legislatore. De hoc ergo statu legis nihil amplius in communi dicere necesse est. Peculiaris enim difficultas, quæ in hoc potest occurrere circa legem naturalem, in lib. seq. melius tractabitur.

6. *Ad legem ferendam intellectus et voluntatis actus sunt necessarii.* — Quot actus sint necessarii proxime in intellectu et voluntate ad legem ferendam. — Superest ergo quæstio de lege, quatenus est in ipso legislatore. In quo certum imprimis est ad ferendam legem, in-

tellectum et voluntatem intervenire : explicandum vero est, quos actus circa illam habeat ; et imprimis quia lex, quatenus exterius imponitur subditis, medium quoddam est bonum eorum, et ad pacem, seu felicitatem comparandam, ideo primum omnium intelligi potest in voluntate legislatoris intentio boni communis, seu bene gubernandi subditos, ex qua statim sequitur in intellectu consultatio de hac, vel illa lege, quæ sit justa, vel conveniens reipublicæ : quæ duo in homine intelliguntur cum successione et discursu : in Deo vero sine imperfectione per simplicem actum cum ordine rationis. Hi vero actus remote concurrunt ad ferendam legem, et ideo clarum videtur non esse in eis positam substantiam legis. Post illos ergo ex parte intellectus videtur proxime concurrere iudicium illud, quo legislator statuit et decernit rem talem esse convenientem reipublicæ, et expedire ut ab omnibus servetur. Hoc manifestum est, quia sine tali iudicio non potest lex prudenter et rationabiliter ferri : est autem de ratione legis ut sit justa, et consequenter ut sit prudens : nam prudentia præceptiva est, ut tradit D. Thomas, 2. 2, q. 47, art. 8, ex Aristotele, 6 Ethic., cap. 10 et sequentibus. Unde sicut in unaquaque privata persona requiritur prudentia ad recte præcipiendum singulas actiones, vel sibi, vel alteri, ita in principe requiritur prudentia politica, seu architectonica ad leges ferendas, juxta illud quod, Proverb. 8, ait Sapientia : *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt.* Et tradit optime D. Thomas, 2. 2, quæst. 50, art. 1, cum Aristotele, lib. 3 Polit., cap. 3.

7. Secundo, est certum, ultra hoc iudicium, requiri ex parte voluntatis actum quo princeps acceptet, eligat, ac velit observari a subditis id quod intellectus iudicabit expedire. In quo etiam omnes doctores conveniunt, saltem quoad leges positivas, et id ostendimus in capite sequenti : ratio autem breviter est, quia lex non tantum est illuminativa, sed motiva et impulsiva : prima autem facultas movens ad opus in intellectualibus rebus est voluntas. Quæret vero aliquis, quisnam hic actus voluntatis sit ? Et est ratio dubii, quia voluntas aliqua simplex aut inefficax non est sufficiens : nam hanc habet Deus, etiam in his quæ consulti, et non præcipit, et inter homines, quamvis superior hoc modo aliquid desideret fieri a subdito, et hoc desiderium illi inanimet, non satis est, ut præcipiat. Voluntas autem efficax non videtur necessaria : neque enim Deus ha-

bet illam in his omnibus quæ præcipit, alias omnia fierent, quia voluntas efficax infallibiliter adimpletur.

8. *Quæ actus efficacia requiratur in voluntate ad legem.* — Respondetur necessarium esse aliquem actum efficacis voluntatis, quæ in Deo est beneplaciti, ut recte probat ratio prior facta ; hæc autem voluntas non oportet, ut sit de ipsa observatione, seu executione legis : nam hæc quid posterius est, et hoc etiam probat posterior ratio facta. Per se ergo requiritur ut sit de obligatione subditorum, id est, ut sit voluntas obligandi subditos, quia sine tali voluntate non obligabit illos, et illa sufficit ex parte voluntatis. Primum patet, quia obligatio est effectus moralis, et voluntarius principis. Item quia actus agentium non transcendunt intentionem eorum. Item quia hac ratione votum non potest esse sine voluntate se obligandi, in quo æquiparatur legi, ut in 2 tom. de Relig., tractat. 6, lib. 1, c. 2, diximus. Secundum autem patet, quia supponimus in legislatore potestatem ad obligandum : ergo, si habeat etiam voluntatem obligandi, nihil aliud ex parte voluntatis requiri potest. Dices : necessaria est voluntas præcipiendi, et illa sufficit sine voluntate obligandi. Respondeo, has non esse duas voluntates, sed eandem diversis verbis declaratam, ut infra explicabo.

9. Potest etiam aliter hæc voluntas declarari, ut sit voluntas constituendi talem actionem, ut necessariam ad servandam æquitatem seu mediocritatem in tali materia virtutis : habet enim voluntas superioris hanc moralem efficacitatem, ut possit obligare subditos, et ut possit facere materiam necessariam virtutis eam quæ de se non erat necessaria, verbi gratia, abstinentiam talis diei esse necessariam ad mediocritatem temperantiæ. Quamvis enim hoc non sit semper necessarium ad legem, nihilominus quando oportuerit, non excedit potestatem legislatoris. Ita ergo recte explicatur objectum circa quod legislatoris voluntas efficax versatur : nam licet sit quid morale potius quam physicum, circa illud potest versari voluntas efficax, non solum humana, sed etiam divina, ut alibi ex professo dixi, et infra, in tract. de Gratia, dicam. Hic vero occurrebat difficultas specialis circa legem naturalem, sed commodius tractabitur in libro sequenti.

10. *Actus intellectus qui dicitur ab aliquibus intimatio non requiritur ad legem ferendam.* — Solum ergo superest inquirendum, an post dictos actus intellectus et voluntatis ali-

quis alius sit in ipso legislatore necessarius ad legem ferendam. Multi enim existimant requiri ulterius quemdam actum intellectus, quem vocant intimationem, explicationem, vel insinuationem voluntatis superioris respectu inferioris: nam hunc actum dicunt habere propriam rationem imperii, et explicari illa voce *Fac hoc*, et ita (ut infra dicam) in illo constituunt propriam rationem legis. Et fundatur, quia in omni operatione morali putant hunc actum esse necessarium post electionem ad executionem, et de illo locutum esse Aristotelem, 6 Ethic., quando dixit perfectissimum actum prudentiæ esse imperare, et D. Thomam, 1. 2, quæst. 17, quando docet imperium esse actum intellectus.

11. Ego vero, in universum loquendo de imperio respectu propriarum actionum, seu potentiarum ejusdemmet operantis, sentio, post electionem, seu actum voluntatis, quo determinate et efficaciter quis vult aliquid operari ad extra, cum omnibus particularibus conditionibus requisitis ad agendum ex parte circumstantiarum et potentiæ executivæ, non requiri actum aliquem intellectus, qui immediate dirigatur ad potentiam exequentem; imo nec talem actum esse possibilem. Quia neque potentia exequens percipit vim imperii, neque ad intellectum spectat applicare potentiam ad operandum, sed solum proponere objectum voluntati, ad quam spectat postea applicare reliquas potentias ad usum, ut est communior sententia, quam suppono ex 1. 2, quæst. 17, et ex auctoribus quos referam, capite sequenti, eandemque rem sæpius satisque fuse attigi, tract. de Prædest., l. 1, c. 16 et 17, et tract. 4 de Relig., libro 1, c. 3, et tract. 6, l. 1, c. 12.

12. Hac vero doctrina supposita circa imperium uniuscujusque ad seipsum, de imperio unius ad alium necessario dicendum est, post actum voluntatis legislatoris, quem supra declaravi, solum requiri ac necessarium esse ut legislator illud suum decretum et iudicium insinuet, manifestet, seu intimet subditis, ad quos lex ipsa refertur. Hoc enim necessarium est, quia alias non posset voluntas principis obligare subditum, quia non innotesceret illi, ut dicemus latius, agentes de promulgatione. Quod autem hoc sufficiat, patet, quia voluntas principis est ex se efficax: nam est ex sufficienti potestate, et cum absoluto decreto obligandi, ut supponitur: ergo si illa sufficienter proponatur subdito, operatur quod vult: inducit ergo obligationem: ergo consummata est lex: ergo nihil aliud necessarium est. Quod

evidentius constabit ex dicendis, capite sequenti.

13. De illa vero intentione constat, consistere in locutione quadam, seu locutione quamcumque significationem seu manifestationem interni actus alteri factam comprehendendo. Hæc autem locutio si recte consideretur, præsertim in ordine ad creaturam, perficitur per actum transeuntem, qui aliquo modo tandem recipitur in eo cui fit locutio. Ut inter homines evidens est: et idem suo modo existimo esse inter Angelos: nam, si is qui loquitur non imprimat aliquid ei ad quem loquitur, non manifestabit illi conceptum suum. Et idem est de Deo respectu creaturarum: non enim intinavit Deus Adamo suam voluntatem de abstinendo ab esu arboris vitæ, nisi per revelationem aliquam ipsi Adamo factam, et si Deus manifestet beato in Verbo quid velit ab ipso fieri, ipsamet visio Verbi, quæ est in beato, habet vim locutionis et intimationis Dei circa tale præceptum. De locutione autem creaturæ ad Deum, alia est ratio, de qua dixi, in citato loco de Orat., hic autem non habet locum, quia non potest creatura imperare Deo.

14. *Ultra actus numeratos requiritur actus intellectus ad loquendum subdito.*—Ex his ergo concludo, post prædictum actum voluntatis solum requiri in legislatore actum intellectus, qui ad loquendum subdito de tali re, vel decreto necessarius fuerit. Et consequenter esse poterit necessarius novus actus voluntatis efficiendi signum manifestans priorem voluntatem. Ut in nobis requiritur apprehensio verborum, quibus locuturi sumus, et voluntas movendi linguam: et ita, proportionem servata, in principe requiritur ut per intellectum concipiat modum intimandi legem, et ut per voluntatem velit exequi intimationem; quod cum proportionem potest ad Deum applicari: ita enim hanc intimationem operatur sicut alios effectus suos. Denique post prædictum actum voluntatis intelligi etiam potest in legislatore novus actus intellectus, quo videt illam voluntatem suam, ut in Deo intelligimus scientiam visionis posteriorem illa voluntate. Quo etiam fit ut legislator post cognitionem suæ legis, aliter etiam judicet de materia legis quam antea, quia prius solum judicabat illam ut aptam imperari: postea vero judicat eam ut necessariam ad honestatem morum ex decreto suo. Quæ omnia adeo sunt manifesta, ut non indigeant nova probatione. Quomodo autem hæc ad legem concurrant, atque adeo in quo actu illa posita sit, dicemus capite sequenti.

CAPUT V.

UTRUM LEX SIT ACTUS INTELLECTUS VEL VOLUNTATIS, ET QUISNAM ILLE SIT?

1. *Prima sententia affirmans legem esse actum intellectus.*—Suppositis quæ in superiori capite dixi, quæstio fere tota erit de modo loquendi; tamen propter varietatem opinionum expedienda breviter est. Prima igitur sententia affirmat legem esse actum intellectus, ita sentit D. Thomas, dict. quæst. 90, art. 1, et sæpe ita loquitur in discursu materiæ Vincentius, spec. mor., l. 5, part. 2, dist. 1. Sequuntur Thomistæ, Cajetanus, Conradus, et alii ibi, et 1. 2, quæst. 17, et 58, art. 4, et q. 60, art. 1; Soto 1, de Just., quæst. 1, art. 1; Turrecrem., in cap. *Officium*, dist. 3; Alensis, 3 p., q. 26, in primo; Richardus 3, dist. 33, a. 2, quæst. 6, ad 3; Antoninus, 2 p., tit. 4, c. 10; Guillelmus Parisiensis, tract. de Legibus, et Corduba, lib. 2, quæst. 10. Probari autem solet hæc sententia, primo, quia tam Scriptura quam Patres, philosophi et jurisconsulti legem tribuunt rationi, aut sapientiæ. Proverb. 8, ait Sapientia: *Per me legum conditores justa discernunt.* Sic etiam Clemens Alexandrinus, lib. 1 Strom., non longe a fine ait legem esse opinionem bonam, bonam autem esse quæ est vera. Et subdit: *Cui consequenter quidam dicebant legem esse rationem rectam, quæ jubet facienda, et prohibet quæ facienda non sunt;* et Basilius, in cap. 8 Isaiæ: *Lex, inquit, est doctrinæ et magistra.* Damascenus etiam, l. 4, cap. 23, legi tribuit docere.

2. Præterea Plato, in dialog. Minos, seu de Lege, in principio, legem vocat *opinionem civitatis probam*, id est, veram: et infra dicit esse *veritatis operationem*. Eodemque modo Aristoteles, lib. 1 Elench., cap. 12, in fine, legem esse dicit *opinionem multitudinis*. Et in epist. ad Alexandrum, ante Rhetoricam ad illum, definit legem esse *orationem quæ communi civitatis consensu jubet, etc.*, et statim cap. 1 Rhetoricæ, ait *legem esse communem civitatis consensum, qui scripto præcipit, quomodo unumquodque agendum sit*: ubi legem etiam ponit in jussione et præcepto: cum tamen sæpe alias rationi et prudentiæ tribuat imperare, 6 Ethic., cap. 9 et sequentibus, 4 Politic., cap. 3. Unde, lib. 10 Ethic., cap. 9, dixit legem esse *sermonem ab aliqua prudentia et mente profectum*. Ex Cicero etiam multa supra adduximus, quibus significat legem in

ratione esse, primum quidem in mente Dei, per participationem autem ejus, in humana ratione esse legem naturalem et prudentiam, a qua leges civitatum proficisci debent, ut late prosequitur in lib. 1 et 2 de Leg., paulo post principium, ubi inter alia sic concludit: *Lex est recta ratio in jubendo et vetando.* Sic denique Papinianus, in lib. 1, ff de Leg., legem vocat *commune præceptum*, et declarat esse *virorum prudentium consultum*, et Marcellus, in lib. 2, ex Chrysippo, refert *legem esse divinaram humanarumque rerum reginam, principem ac duce*m: hæc autem sunt munera rationis, ad quam spectat regere et dirigere operationes.

3. *Rationibus confirmatur prima sententia.*—Rationes ad confirmandam hanc sententiam afferuntur variæ. Prima est, quia ad legem pertinet ordinare, unde et definitur solet, quod sit *ordinatio rationis*: sed ordinare non ad voluntatem, sed ad intellectum spectat, quia includit ratiocinationem quamdam: unde quæ ratione carent, ordinare non possunt: ergo lex actus intellectus est. Secunda, legis est illuminare et instruere, juxta illud: *Lucerna pedibus meis verbum tuum*, et illud: *Lex Domini immaculata convertens animas, sapientiam præstans parvulis*: illuminare autem intellectus est. Tertia, lex est regula, ut in principio dictum est, ex Basilio, in cap. 1 Isaiæ, ubi eam vocat *regula justorum et injustorum*, quod etiam habetur in l. 2, ff de Leg., et ideo leges ecclesiasticæ vocantur canones, id est, regulæ, ut ait Isidorus 2 Etymologiarum: sed voluntas non est regula, quin potius ipsa ratione regulanda est: est ergo lex in ratione.

4. Quarta, quia nullus potest assignari actus voluntatis, qui sit lex: aut enim est voluntas principis, seu superioris, quod talis actio fiat a subdito: et hoc non, quia talis voluntas necessaria non est, nec sufficit: nam Deus verum præceptum posuit Abrahamæ de sacrificando filio, quod tamen Deus fieri volebat; et e converso quantumvis superior velit, et desideret aliquid fieri a subdito, si non præcipit, non obligat. Et ideo dicunt theologi nos non teneri conformari divinæ voluntati, etiam efficaci, nisi addatur præceptum de exequenda tali voluntate: non ergo consistit lex in tali voluntate: vel consistit in voluntate obligandi subditum: et hæc etiam non sufficit, nisi intinuetur. Imo addunt aliqui, non esse necessariam talem voluntatem in principe, ut ferat legem, quia licet princeps nihil cogitet de obligatione, si vult imperare, imperando ferat